

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

Lausunto

Viite: HE 149/2025 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta sekä siihen liittyviksi laeiksi

Taustaa

Sijaishuolto on lastensuojelun vaativimpia tehtäviä ja verrattavissa terveydenhuollon vaativan erikoistason palveluihin. Sijaishuolto kantaa edelleen mukanaan lastensuojelun historiallisia kerrostumia, joissa lastensuojelua tarvitsevat lapset ja nuoret jaettiin lainsäädännössä ”turvattomiin” ja ”pahantapaisiin”. 1930-luvulla säädetyn lastensuojelulain jälkeen lastensuojelulakia on uudistettu useaan kertaan. Yhteiskunta, sen kansainvälistyminen, palvelujärjestelmät, sosiaalihuollon ammatilliset koulutukset ja lastensuojelun työmenetelmät ovat muuttuneet. Lisäksi tutkittu tieto lapsen ja nuoren hyvän kasvun ja kehityksen edellytyksistä on lisääntynyt valtavasti. Perhemuodot ovat moninaistuneet ja vanhemmuuden haasteet kasvaneet työelämän paineista ja ”kilpailevien kasvattajien”, mm. somen informaatiotulvan vuoksi. Sijaishuollon tarvitsijoitakaan ei enää voida typistää kahteen vaihtoehtoon: turvattomiin ja pahantapaisiin. Sekä asiakkaita että heidän vaikeuksiaan leimaa moninaisuus ja kasautuvien ongelmien kirjo.

YK:n Lapsen oikeuksien sopimus on vahvistanut lapsen edun huomioon ottamista kaikilla yhteiskunnan tehtävälloilla. Suomalainen sosiaali- ja terveydenhuolto painottaa aikaisempaa enemmän palveluja tarvitsevien kansalaisten osallisuutta ja oikeuksia. Sosiaalihuollossa on käynnissä lastensuojelua laajempi kulttuurinen muutos kohti asiakaslähtöisempää ja asiakkaille oikeudellisesti vahvempaa lähestymistapaa. Muutos vaikuttaa erityisesti niihin palveluihin, joissa viranomaisella on oikeus toteuttaa tahdonvastaisia toimenpiteitä.

Nyt käsitteilyssä oleva lainsäädännön muutos voidaan nähdä osana käynnissä olevaa palvelukulttuurin muutosta, jota aikaisemmat lastensuojelulain muutokset eivät ole riittävästi ottaneet huomioon. Kulttuurin muutos vaikuttaa myös alan ammatillisen henkilöstön työhön. Se voidaan kokea työntekijöiden toimintamahdollisuuksien ja aseman heikentymisenä, jopa turvallisuuden riskinä. Merkittävässä muutoksessa työntekijät tarvitsevat tukea ja asiantuntevaa ohjausta uuden kulttuurin edellyttämiin lähestymistapoihin.

Piirteitä sijaishuoltoa tarvitsevista lapsista ja nuorista

Lastensuojelun uusista asiakkaista 13 -vuotiaat ja sitä vanhemmat ovat jo usean vuoden ajan muodostaneet enemmistön. Näiden nuorten tilanne on monella ulottuvuudella poikkeuksellinen. He ovat usein – eivät tosin aina – kasvaneet poikkeuksellisissa kotioiloissa, joille on ollut ominaista turvattomuus, vanhemman tai vanhempien vakava päihderiippuvuus, perhe-elämän riitaisuus, pahimmillaan väkivalta, katkerat avioerot ja/tai vaihtuvat parisuhteet, perushuolenpidon puutteet, taloudelliset vaikeudet, pahimmillaan perheen elämän kaoottisuus ja välinpitämätön tai epäjohdonmukainen kasvatus. Kokonaiskuvaan sisältyy usein hyväksyvän ja rakastavan aikuisen puute tai jos sellainen on ollut, sen menetys. Nuoren kohdalla voi lisäksi olla aikaisempia epäonnistuneita sijaishuoltoyrityksiä, kenties usean epäonnistuneen sijoituksen pitkiä ketjuja, jolloin kasvuympäristöt ja hoitajat ovat toistuvasti vaihtuneet. Näistä muodostuu pirstaleinen ja monia hylkäämisiä sisältävä kasvualusta. Kaikki kokemuksensa nuori tuo sijaishuoltoon ja kokeilee jokaista uutta aikuista oppimillaan tavoilla. Jokainen laitos ja jokaisen laitoksen henkilökunta joutuu vastaamaan niihin positiivisiin ja negatiivisiin odotuksiin, joita nuorella kokemuksensa perusteella sijaishuollosta on.

Taustansa ja kokemustensa perusteella nuoret ovat erityisen herkistyneitä kaikille epäoikeudenmukaisiksi kokemilleen toimille. Nuorten tekemät valitukset rajoituksista on ymmärrettävä samalla tavalla kuin vääriä ratkaisuja kokenut aikuinen toimii: tekee valituksen kokemastaan epäoikeudenmukaisesta ratkaisusta. - On valitettavaa, että kulloinenkin sijaishuoltopaikka joutuu vastaamaan myös aikaisempien sijoitusten epäonnistumisista kasvavaa nuoren ongelmien taakkaa.

Toinen nuoren kokema poikkeavuus liittyy häneen itseensä. Kokemustensa perusteella hänestä on kehittynyt poikkeuksellisen vaikeasti autettava nuori. Poikkeavuutta voi vahvistaa myös se, että tieteellinen tutkimus tuottaa jatkuvasti uutta tietoa erilaisten neurologisten sairauksien tai poikkeavuuksien yleisyydestä lastensuojelun asiakkaissa. Nuoret itse yleensä tietävät näistä piirteistään. Lisäksi lastensuojelun piirissä on nyt aikaisempaa enemmän myös etniseltä taustaltaan erilaisia nuoria. He saattavat kokea, että sijoituspaikassa ei tunneta tai ymmärretä heidän kulttuuriaan riittävästi, mihin voi olla realistiset perusteet.

Kasvuympäristön ja nuoren itsensä erilaisuudesta seuraa, että lastensuojelun avohuollon toimenpiteet eivät riitä tai sovellu nuorelle, jolloin sijaishuolto todetaan välttämättömäksi. Tästä seuraa kolmas poikkeavuus: nuori sijoitetaan lastensuojelulaitokseen, joka on poikkeuksellinen kasvuympäristö ikätovereihin verrattuna.

Lakiehdotusta koskevia näkökohtia

Sijaishuollon tarkoituksena ja tavoitteena on tuoda nuoren elämään sellaisia kokemuksia, jotka antavat hänelle edellytyksiä elää aikuisena mahdollisimman tavallista elämää. Lapsuuden ja nuoruuden vaikeudet muodostuvat osaksi kasvuvuosien historiaa, mutta ne eivät enää tuo elämänkulkuun merkittäviä rajoituksia. Oleellista on, antavatko nyt esitetyt lainsäädännön uudistukset sijaishuollon toteuttajille aikaisempaa paremmat edellytykset aikaan saada nuorille tällaisia myönteisiin muutoksiin johtavia kokemuksia.

Näen riskejä sisältyvän kuntouttavan laitoshoidon sekä erityisen huolenpidon maksimikestoihin. Ehdotuksessa todetaan laitoksen toteuttavan jatkuvaa arviointia kyseisten toimien tarpeesta, mikä on hyvä periaate. Silti saattaa syntyä tilanteita, joissa nuori ikänsä vuoksi siirtyy jälkihuoltoon suoraan kuntouttavan laitoshoidon rajoittavasta toiminnasta tai erityisen huolenpidon yksiköstä. Jos tällainen toimenpide on kestänyt pitkään, useita kuukausia, saattavat nuoren edellytykset itsenäiseen elämään ja arkisten asioiden hoitoon olla tavallista heikommat. Pidän tämän kysymyksen harkintaa ja uutta arviointia tarpeellisena.

Keston lisäksi merkitystä on sillä, minkälaisia kuntouttavat toimet vapauden rajoitusten aikana ovat. Koulu ja opiskelu ovat osa kuntoutusta, mutta niiden lisäksi tarvitaan räätälöityjä sosiaalisen kuntoutuksen toimia, joiden toteuttamista pitkät vapautta rajoittavat toimet voivat vaikeuttaa. Välttämättömien rajoitusten ja tarpeellisen sosiaalisen kuntoutuksen yhteensovittaminen vaatii laitoksilta oman suunnittelu- ja kehittämistyönsä.

Lopuksi

Ammattilaisten ja nuorten käsitys kasvatuksellisten keinojen tarkoituksesta – kasvatusta/kuntoutusta vai rangaistusta – on todennäköisesti useimmissa tilanteissa erilainen. Nuori saattaa kokea keinot hänen oikeuksiaan loukkaavina rangaistuksina silloinkin, kun toimet on hänelle selkeästi perusteltu kasvatuksellisenä tehtävänä. Tällaiset käsitysten eroavuudet nuorten ja vanhempien välillä ovat tavallisia myös lasten ja nuorten omissa perheissä eikä niitä tulisi pitää sijoitettujen nuorten erityisenä piirteenä. Ongelmaksi erilaiset näkökulmat muodostuvat silloin, kun nuoren toiminta alkaa muuttua muiden ihmisten, hänen itsensä tai jonkin yhteiskunnan toiminnan vahingoittamiseksi tai riski niiden toteuttamiseen kasvaa. Näissä tilanteissa rajat tulevat vastaan.

Sijaishuollon vaativan tehtävän onnistuminen edellyttää, että kehittämistyössä rakentuu uusia lähestymistapoja nuorten ja henkilöstön välisen kitkan ratkaisemiseen. Ilman kitkatilanteiden kehittävää käsittelyä vaarana on, että lainsäädännön antamien käsitteiden – esim. ”kuntouttava suljettu laitoshoido” - nojalla toiminta jatkuu entisellään taikka että

kasvatuksellinen rajoitus on edelleen käytännössä rangaistus, myös henkilökunnan mielessä.

Sijaishuollon kokonaisuuteen tulisi sen elimellisenä osana sisältyä laitosten henkilöstön asiantunteva työnohjaus ja yksittäisten nuorten hoidon suunnitteluun ja toteutukseen liittyvä asiantuntijan konsultaatio. Pysyvät konsultaatiosuhteet rakentavat konsultaatiota antaville asiantuntijoille pitkäjänteistä kokemusta vaativaa osaamista edellyttävistä lastensuojelun tilanteista. Taloudellista olisi toteuttaa mahdollisuuksien mukaan eri laitosten edustajille yhteistä ryhmäkonsultaatiota. Etäyhteydet antavat tähän aikaisempaa parempia mahdollisuuksia.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan myös sijaishuollossa on tärkeätä seurata lapsen edun ensisijaisuuden periaatetta. Samalla on nähtävä, että henkilöstön hyvinvointi, turvallisuus ja edellytykset toimia lapsen ja nuoren kasvun ja kehityksen ammatillisena tukena on myös lapsen etu. Lakiehdotuksessa on käsitykseni mukaan otettu huomioon sekä lapsen/nuoren että henkilöstön näkökulmat riittävän tasapainoisesti. Pelkkä lakiteksti ei kuitenkaan varmista sitä, että tasapainoinen näkökulma aikanaan toteutuu myös käytännön tilanteissa.

Esillä oleva lainsäädännön muutos vaikuttaa merkittävästi käytännön toimintaan ja edellyttää sen hyvää perehdyttämistä laajan sijaishuollon kentällä. Lain voimaan tulolle on tarpeen varata riittävän pitkä aika.

Lisäksi lastensuojelun lainsäädäntöuudistuksen toisessa vaiheessa on kiinnitettävä erityistä huomiota avohuollon ja sijaishuollon yhteensovittamiseen ja toimintaperiaatteiden yhdenmukaisuuteen.

Helsingissä 12.3.2026

Aulikki Kananoja

ylisosiaalineuvos

Stv.lastensuojelu@eduskunta.fi